

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT): Tarihi, Yapısı ve Geleceği

BÜNYAMİN KESKİN

- İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) yeniden yapılandırılmasının etkileri nasıl oldu?
 - Uluslararası krizlere İİT nasıl bir yaklaşım sergiledi?
 - İİT'nin kendi içindeki ihtilaflara karşı tutumu nasıl?
- İslam dünyasındaki sorunlar bağlamında Türkiye'nin dönem başkanlığının etkisi ne olabilir?

GİRİŞ

Yaklaşık 50 yıllık geçmişi bulunan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), 1969 yılındaki kuruluşundan bu yana üye sayısı ve kapsadığı coğrafi alan bakımından dünyanın en büyük uluslararası kuruluşlarından biridir. İlk adı İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) olan bu kuruluş, adını 2011 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirerek Arap Baharı'nın da etkisiyle bölgede yaşanan sorunlara ortak ve daha etkin çözüm bulma niyetini ortaya koymuştur. Ancak 56 aktif üyeden¹ oluşan İİT'nin kendi üyeleri arasındaki bazı ihtilafların gerçek işbirliğini zorlaştırdığını da söylemek mümkündür. Ayrıca işbirliği hususunda, İİT'ye üye bazı ülkelerin sadece Müslüman nüfusu barındırmaları sebebiyle Teşkilatın içinde yer aldıklarını da unutmamak gerekir.

Bölgedeki krizlere yönelik çözüm arayışlarında önemli bir rol üstlenmesi gereken İİT'nin 2016-2019 dönem başkanlığını Türkiye yapacaktır. Bir önceki dönem başkanlığını yapan Mısır, birçok iç sorunla uğraştı-

ğından bölgesel siyasette öncülük yapamamış hatta darbe rejiminin toplumsal taleplere yönelik olumsuz tavrı ülkenin kendi iç sorunlarını da çözmemesine sebep olmuştur. Türkiye'nin dönem başkanlığının ise İİT için yeni bir başlangıç olduğu düşünülebilir. Suriye'deki iç savaş, bölgede devam eden DAİŞ tehlikesi, Yemen krizi, mezhepsel çatışmalar, İran-Suudi Arabistan gerginliği ve Filistin meselesi gibi birçok konu başlığının çözümü beklediği günümüzde Türkiye, İİT kanalıyla İslam ülkelerinin ortak hareket etmelerine yönelik yeni bir dinamizme öncülük edebilir. Aynı zamanda Türkiye'nin, kendisinin de doğrudan karşı karşıya kaldığı düzensiz göç, mülteci krizi ve Avrupa'da yükselen İslam karşıtlığı (İslamofobi) gibi konularda İslam ülkelerinde farkındalık ve dayanışmanın artırılması için çaba göstermesi olumlu ve somut sonuçlar meydana getirecektir.

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATININ TARİHÇESİ VE YAPILANMASI

İslam dünyasında önemli bir yeri olan hilafetin kaldırılmasının ardından Müslümanlar, daima bir birlik arayışı

1. İİT kaynaklarına göre toplam üye sayısı 57'dir. Ancak yaşanan iç savaş ve uyumsuzluklar nedeniyle Suriye'nin üyeliği askıya alınmış durumdadır.

Bünyamin KESKİN

Almanya Bremen'de Uluslararası Siyaset Yönetimi Bölümü lisans mezunu olan Bünyamin Keskin, 2011-2012 yıllarında İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde bir dönem özel öğrenci statüsünde yer aldı. İngiltere Durham Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler ve Orta Doğu Araştırmaları'nda yüksek lisansını tamamladı. Almanya genelinde faaliyetlerini sürdürmekte olan Center for the Arts, Religion and Education (CARE) Derneği'nin yönetim kurulunda yer alan Keskin, Almanya'da bir takım Türk sivil toplum kuruluşlarında farklı görevlerde bulundu. Kısa dönem Bremen Eyalet Başbakanlığı Basın Danışmanlığı'nda görev yaptı. SETA Dış Politika Direktörlüğü'nde araştırma asistanı olarak görev yapmaktadır.

içerisinde olmuşlardır. Genel olarak uluslararası örgütlerin kuruluş amaçlarına bakıldığında kurulan örgütlerin bir ihtiyaçtan öte, tepkisel nedenler ve atlatılan tehlikelerle bir daha karşılaşmamak üzere kurulduğu gözlemlenebilir. 1967 yılında gerçekleşen Arap-İsrail savaşı sonrasında Doğu Kudüs'ün işgal edilmesi ve 1969 yılında Müslümanların kutsal mekanlarından olan Mescid-i Aksa'nın kundaklanması İİT'nin kurulması için ana etken olmuştur. Fas ve Suudi Arabistan'ın ortak çağrısıyla ilk kez Fas'ta toplanan İslam Zirvesi'nin sonrasındaki süreçte İslam Konferansı Örgütü kurulmuştur. Sadece İslam dünyasının dışarıdan kaynaklanan sorunlarının değil, Arap ülkeleri arasında yaşanan anlaşmazlıkların da bu oluşumda etkisi olduğu görülmektedir. Örgütün kuruluşunda Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın Filistin meselesi ile birlikte Arap milliyetçiliğinin yükselişi gibi sorunları da tehlike olarak gördüğü söylenebilir.²

1970 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde düzenlenen ilk Dışişleri Bakanları Konseyi'nde alınan kararlar sonucunda öncelikle kuruluşun sekretaryasının Cidde'ye taşınması ve daimi bir statüye sahip olması kararlaştırılmıştır. 1972 yılında düzenlenen bir başka Dışişleri Bakanları Konseyi'nde ise İKÖ'nün kuruluş yasası kabul edilmiş ve istenen hukuki statüye ulaşılmıştır. Yapı itibarıyla İİT'nin en temel ve öne çıkan organlarını İslami Zirve, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Genel Sekreterlik oluşturmaktadır. İİT yasasına göre toplam 11 ayrı organa ayrılmış diğer kurumsal yapılarını ise Daimi Komiteler, İcra Komitesi, Uluslararası İslami Adalet Divanı, İnsan Hakları Bağımsız Daimi Komisyonu, Daimi Temsilciler Komisyonu, Yardımcı Organlar, Uzmanlık Kuruluşları ile bağlı diğer kurum ve kuruluşlar oluşturmaktadır.³

İİT'nin organları arasındaki en yüksek statüye sahip olanı İslam Zirvesi'dir. Normal durumlarda her üç yılda bir toplanan bu zirvelerde teşkilatın temel siyaseti ve izleyeceği adımlar belirlenmektedir. İslam zirvelerinde alınan kararların uygulamaları ise İİT'nin

2. Muhittin Ataman ve Ayşe Nur Gökşen, *Sembolizm ve Aktivistizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı*, SETA Analiz, Sayı: 76, (Ocak 2014).

3. OIC, "Charter of the Organisation of Islamic Cooperation", İİT, <http://www.oic-oci.org/english/charter/OIC%20Charter-new-en.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Nisan 2016)

dışişleri bakanları konseyleri'nde takip edilir. Bu konseylere genelde üye ülkelerin dışişleri bakanları katılmakla beraber, dışişleri bakanlarının katılmadığı durumlarda diplomatik temsilcilerin de katılması uygun görülmüştür. Olağan toplantıları yılda bir kez yapılan bu konsey, Genel Sekreter'in veya herhangi bir üye ülke temsilcisinin talebi doğrultusunda olağanüstü de toplanabilmektedir.

Üye ülkeler arasındaki iletişimi ve koordinasyonu sağlayan ve ayrıca yürütme görevi olan Genel Sekreter ise alınan kararların uygulanmasının takibini yapmaktadır. Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından beş yıllık dönemler için seçilen Genel Sekreter, en fazla iki dönem bu görevi icra edebilmektedir. Şu an Genel Sekreterlik görevini yürüten Suudi Arabistan uyruklu İyad Medeni, görevini 2014 yılında, ilk kez seçimle Genel Sekreter olan Ekmeleddin İhsanoğlu'ndan devralmıştır. İhsanoğlu döneminde Türkiye'nin artan nüfuz ve etkisinden bahsedilse de, Mısır darbesi başta olmak üzere Arap Baharı'nın genel seyrinde Türkiye hükümetleri ve İhsanoğlu arasında görüş ayrılıkları da gözlemlenmiştir. Genel Sekreter Medeni'nin ise, Suudi Arabistan'da daha önce üstlenmiş olduğu kabine görevlerine bakıldığında, kral ailesine yakın bir isim olduğu görülmektedir.

Genel olarak İİT'nin kurumsal gelişim süreci gözlemlendiğinde, örgüt bünyesindeki değişim ve yeniden yapılanmanın 2000'li yıllarda başladığı görülür. 11 Eylül

saldırılarından ardından İslam coğrafyasının birçok yerinde ortaya çıkan işgaller, savaşlar ve krizler karşısında İİT'nin uluslararası arenadaki rolü sorgulanmaya başlanmıştır. 2005 yılından sonra yapılan reform çağrılarının akabinde başlayan bu süreç neticesinde İİT, 2011 yılında Astana'da yapılan Dışişleri Bakanları Konseyi kararları doğrultusunda tüzüğünü ve ismini değiştirmiştir. Örgütün yeni adı İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olmuştur.⁴

ULUSLARARASI KRİZLERDE İİT'NİN ROLÜ

Kuruluşundan 11 Eylül 2001 saldırılarına kadar ciddi bir etkisi gözlemlenemeyen İİT, 2005'te başlayan değişim sürecinin de etkisiyle daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. İslam coğrafyasında ortaya çıkan radikal gruplar ve şiddeti bir yöntem olarak kullanan devlet dışı aktörlerin yükselişinin yanı sıra, üye ülkelerin içindeki sorunların da nüksetmesiyle beraber Müslüman toplumların İİT'den beklentilerinin arttığı söylenebilir. Tunus'ta başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan bölgedeki demokratikleşme çabalarında ise İİT oldukça tartışmalı bir rol oynayarak bu sürecin aktif ve önde gelen aktörleri arasında yer almamıştır. Filistin meselesi dışında sadece İslamofobi ve dünyadaki Müslüman azınlıklar mevzularında mutabık kalan İİT üyeleri, Arap Baharı sürecinde farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Kendi üye ülkelerinin birçoğunun da dahil olduğu bu olaylara diğer uluslararası örgütlere kıyasla daha az müdahil olan İİT, halen yoğun çatışmaların yaşandığı ve radikal devlet dışı aktörlerin de dahil olduğu Suriye krizine yönelik de belirleyici bir rol oynayamamıştır.

Arap Birliği ve benzeri diğer uluslararası örgütlerin sahip olduğu yetkilere İİT'nin sahip olmayışı elbette yaşanan krizlerin çözümlenmesinde aktif rol üstlenmesinde sıkıntılar yaşatabilmektedir. Ancak yapılan ve yapılacak olan reformlarla tüm bu sorunlara aranan çözümlerin hayata geçirilmesi de imkansız görünmemektedir. Üyeler arasında ortak bir gündem ve zeminin oluşumu siyaset yapımı sürecini kolaylaştırabilecekken, teşkilatın ana finansörlerinin de etkisi düşünüldüğünde, tartışmalı konu-

larda İİT'nin serbest hareket kapasitesinin hayli az olduğu söylenebilir. Nitekim Arap Baharı sürecinde Libya'daki olaylarda halka yönelik kullanılan şiddet kınanırken, Suriye'de kınama ve bildirgelerin ardından 14 Ağustos 2012 tarihinde Mekke'de düzenlenen zirvede Suriye'nin üyeliği askıya alınmıştır.⁵ Mısır'da Muhammed Mursi'ye yönelik askeri darbeye ise İİT, oldukça pasif bir rol oynamış ve tartışmalardan uzak durmayı tercih etmiştir.⁶ İİT'nin ve özellikle dönemin Genel Sekreteri İhsanoğlu'nun bu tavrı Türkiye'de ciddi manada eleştirilmiştir.⁷

TÜRKİYE'NİN İİT DÖNEM BAŞKANLIĞI

Teşkilatın ilk dönemlerindeki zirve ve konseylerine eşit düzeyde katılmayan Türkiye, Turgut Özal dönemiyle birlikte bu tutumunu değiştirmiştir. Bosna Savaşı ve Sovyet Birliği'nin yıkılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya'daki Türk devletlerin İİT'ye dahil olmalarında Türkiye'nin büyük rolü olduğu bilinmektedir. Nitekim 2004 yılında Ekmeleddin İhsanoğlu'nun İİT'ye genel sekreter olmasının ardından Türkiye, üye ülkeler arasında daha etkin bir rol üstlenmeye de başlamıştır. Ancak belirtilmesi gerekir ki Türkiye'nin etkinliğinin artması teşkilatın genel sekreterinin Türk kimliğinden ziyade Türk dış politikasının uluslararası kurumlardaki etkinliğinin artırılması yönündeki vizyonu ile ilgilidir. Eski dışişleri bakanları Abdullah Gül ve Ahmet Davutoğlu da her fırsatta Teşkilat içerisindeki fikir ve görüş ayrılıklarından ziyade, İslam dünyasının karşı karşıya olduğu ortak sorunları dile getirmişlerdir. Buna göre Türkiye, başta İslamofobi olmak üzere, Pata ni ve Arakan gibi İslam coğrafyasının dışında yaşayan Müslüman azınlıklar hakkındaki hassasiyetini de birçok vesileyle dile getirip İİT'nin gündemine taşımıştır.

13. Olağan İslam Zirvesi'nin bu yıl İstanbul'da düzenlenmesiyle birlikte Türkiye, 2016-2019 yılları

5. Asma Alsharif, "Organisation of Islamic Cooperation Suspends Syria", Reuters, <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-islamic-summit-idUSBRE87E19F20120815>, (Erişim tarihi: 14 Nisan 2016).

6. OIC, "The OIC Calls Upon All Parties in Egypt to Put the Higher Interests of the Country Above All Considerations", İİT, http://www.oic-oci.org/oicv3/topic?t_id=8247&t_ref=3327&lan=en, (Erişim tarihi: 14 Nisan 2016).

7. "Turkey Takes Issue with OIC Leader's Egypt Stance", Al Monitor, <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2013/08/turkey-asks-oic-leader-to-resign.html>, (Erişim tarihi: 14 Nisan 2016).

4. OIC, "Resolutions on Statutory and Organizational Matters", İİT, <http://www.oic-oci.org/38cfm/en/documents/res/ORG-R-38-CFM-FINAL-2.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Nisan 2016).

arasında İİT'nin dönem başkanlığını yapacaktır. Türkiye'nin dönem başkanlığında İİT'nin gündeminde terörle mücadele, İslam karşıtlığıyla mücadele, mezhepsel gerilimi azaltma, ekonomik kalkınma gibi konuların ön plana çıkacağı tahmin edilebilir. Zirvenin açılışında bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamaları ise, bu tahmin ve öngörülerini teyit etmektedir. Bu konuşmada ön plana çıkan konular arasında mezhepsel çatışmaların ortadan kaldırılması, İİT'de kadınların rolünün artırılması, terörle mücadele için bir polis işbirliği merkezinin kurulması yer almıştır.

Terörle mücadele hususunda ise Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından İstanbul merkezli İİT'ye bağlı bir Polis İşbirliği ve Koordinasyon Merkezi'nin kurulması teklifi gündeme gelmiştir. Bu teklifin İİT'ye üye ülkeler tarafından kabul gördüğünü yine Cumhurbaşkanı Erdoğan dile getirmiştir.⁸ Zirve'de Türkiye tarafından dile getirilen bir diğer husus olan İİT'deki kadın rolüne ilişkindir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın düzenli aralıklarla bir Kadın Konferansı oluşturulması teklifi, kadınların kendi sorunlarına çözüm arayabilmeleri, eğitimden iş hayatına kadar farklı alanlarda daha etkin olabilmeleri amacını taşımaktadır.

Türkiye'nin gündeme getirdiği bu mevzuların dışında İstanbul Zirvesi'nde tartışılan konuların başında Müslüman dünyanın en sembolik sorunlarından Filistin meselesi yer almaktadır. Bunun dışında Müslüman dünyanın bugün karşı karşıya kaldığı önemli bölgesel krizler de tartışılmıştır. Derinleşerek devam eden Suriye meselesi ve yeniden alevlenen Azerbaycan-Ermenistan çatışması da ele alınmıştır. Ayrıca devlet otoritesinin çöktüğü Somali, Afganistan ve Libya gibi ülkelerin yeniden istikrara kavuşturulması için gereken tedbirler üzerinde durulmuştur. Bütün Müslüman ülkeleri ve toplumları ilgilendiren en güncel sorunlardan biri olan

8. "İslam Adına Mazlumlara Saldıran Terör Örgütleri, Asla Bu Mukaddes Dinin Temsilcisi Olamaz", T.C. Cumhurbaşkanlığı, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/42569/islam-adina-mazlumlara-saldiran-teror-ogutleri-asla-bu-mukaddes-dinin-temsilcisi-olamaz.html>, (Erişim tarihi: 14 Nisan 2016).

ve giderek yaygınlık kazanan İslam karşıtlığı da Zirve'nin en temel görüşme konularından birisi olmuştur.⁹

SONUÇ

İİT'nin açıklamış olduğu 10 yıllık eylem planında yer alan başlıklar, Teşkilat bünyesindeki reformlara yönelik çok talep olduğunu gösterse de, bu taleplerin yetersiz olduğu belirtilmelidir. Mevcut durumda daha fazla reform yapılması gerekirken, Teşkilat içerisinde gerçekten bir bütünlük olmadığı da bilinmektedir. Türkiye, dönem başkanlığı süresince bu sorun üzerine yoğunlaşarak üye ülkeler arasında ortak hareket etmeyi ve işbirliği yapmayı teşvik etmelidir. Bunun için bugün bütün İslam dünyasını doğrudan etkileyen İslam karşıtlığı, Filistin meselesi ve Müslüman azınlıklar gibi konular üzerine yoğunlaşarak çalışmalara başlamakta fayda vardır. Böylelikle bir ortak eylem bilinci ve kültürü daha kolay kurulabilir. Teşkilat yapısına dahil alt kuruluşlar daha işlevsel kılınmalı ve etkin kullanılmalı; farklı alanlarda kurulmuş alt birimler daha faal hale getirilmelidir. Ayrıca İİT'nin ve alt yapılanmalarının siyasi ve diplomatik ağırlığının da artırılması gerekmektedir.

9. OIC, "Final Communique of the 13th Islamic Summit of the Heads of State/Government of the OIC Member States", İİT, http://www.oic-oci.org/oicv3/topic/?t_id=11093&t_ref=4364&clan=en, (Erişim tarihi: 15 Nisan 2016).

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | [@setavakfi](https://twitter.com/setavakfi)

SETA | Ankara
Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya
06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

SETA | İstanbul
Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı
No: 41-43 Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 315 11 00 | Faks: +90 212 315 11 11

SETA | Washington D.C.
1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite
1106 Washington D.C. 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

SETA | Cairo
21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen
Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985